Het verlies van Nederlands-Indië

Dit editoriaal beoogt niet schuldigen aan te wijzen. In Indië moest een opdracht worden uitgevoerd met de ter beschikking gestelde middelen die – zoals in het volgende wordt aangegeven – onvoldoende waren. Wel worden punten vermeld waaruit voor de toekomst lering zou kunnen worden getrokken.
De strijd in Zuidoost-Azië tussen de Geallieerden en Japan heeft tussen december 1941 en maart 1942 een dramatisch verloop te zien gegeven. Aan het einde van die periode was de militaire macht van de Geallieerden in dat gebied weggevaagd en nagenoeg alle koloniale gebieden waren verloren gegaan.

Over de oorzaken van dat snelle verlies en de daarbij geleden militaire nederlagen zijn inmiddels vele geschriften verschenen. De middelen, zowel personeel als materieel, waren onvoldoende en niet afgestemd op de wijze van oorlogvoering zoals die door de Japanners werd toegepast. Een deel van de troepen was geoefend voor het Europese strijdtoneel en een ander deel was primair ervoor bestemd om als politietroepen de interne rust en orde te handhaven. Bovendien hadden de geallieerden verschillende oorlogsdoelen voor ogen en richtte men zich in eerste instantie op de verdediging van de eigen gebieden.

Voor wat betreft de situatie in Nederlands-Indië krijgt men de indruk, dat zowel de Nederlandse als de Indische regering zich onvoldoende bewust waren van de werkelijke machtsverhoudingen en dientengevolge van de invloed die Nederland nog had. De Nederlandse regering meende, ook na mei 1940, nog de status van middelgrote mogendheid te hebben en zodoende te kunnen meepraten over strategische doelen en de wijze van oorlogvoering. De Nederlandse bewindslieden zagen kennelijk over het hoofd, dat Nederland de neutraliteitspolitiek niet uit overtuiging had verlaten, maar alleen omdat het zèlf was aangevallen. Ook na aankomst in Londen wilde de Nederlandse regering voor Nederlands-Indië de neutraliteitspolitiek ten opzichte van Japan nog handhaven. Afgezien van de feitelijke positie van de Nederlandse regering, was die houding bij de Britten zeker geen reden om gezamenlijk voor het Verre Oosten een gemeenschappelijke strategie vast te stellen.
Hoe de Nederlandse positie werkelijk was, blijkt wel uit de actie, die de Britten, gezamenlijk met de Fransen, nog in mei 1940 ondernamen om de Nederlandse Antillen onder hun controle te brengen. Op soortgelijke wijze kwamen later de bauxietmijnen van Suriname onder Amerikaanse controle.

Toen de Japanse dreiging in het najaar van 1940 meer manifest werd, heeft Nederland nog gepoogd met de Britten regelingen te treffen voor een gezamenlijke verdediging. De laatsten waren op dat moment daartoe minder genegen, omdat ze reeds genoeg verplichtingen elders hadden. Toch werd, in Singapore, overleg gevoerd waarbij slechts globale afspraken werden gemaakt en men zich verder beperkte tot het uitwisselen van liaison-officieren. Helfrich verhaalt in zijn memoires van dit bezoek, dat hij samen met de legercommandant bracht; de Indische regering achtte het vanwege de neutrale positie t.o.v. Japan gewenst, dat het bezoek in burger zou worden afgelegd. Ironisch wordt vermeld, dat het gezelschap in een Nederlands militair vliegtuig reisde en met een bemanning in uniform.
Opmerkelijk is, dat sedert het begin van deze eeuw de Japanse dreiging reeds als de voornaamste was

onderkend en dat in de Defensiegrondslagen van 1927 reeds expliciet was opgenomen, dat externe steun nodig zou zijn indien een land zou pogen de archipel te bezetten.
Deze grondslagen vermelden tevens, dat het KNIL was bestemd „voor de handhaving van het Nederlandse gezag in de Archipel tegen onrust of verzet binnen de grenzen". De organisatie en de uitrusting van het leger waren dan ook gericht op de uitvoering van die politionele taak en het was daartoe verspreid over het gehele gebied. Dat had tot gevolg dat voor de verdediging van Java, het hoofdeiland, slechts een beperkt aantal eenheden ter beschikking stond. Ondanks het invoeren van modern materieel, zoals tanks, pantserwagens, vliegtuigen en luchtdoelgeschut in de jaren vóór de oorlog, was de gevechtskracht op Java onvoldoende om een grootscheepse aanval af te slaan.
De verdediging van Indië tegen een buitenlandse dreiging was primair de taak van de Koninklijke marine. Daarvoor stond, als gevolg van het afwijzen van de Vlootwet in 1923, minder dan het „halve minimum" ter beschikking. Gegeven deze zwakke positie en het standpunt, dat externe hulp nodig zou zijn, is het eigenlijk onbegrijpelijk dat zo lang is vastgehouden aan een onrealistische neutraliteitspolitiek en dat niet tijdig afspraken met de potentiële bondgenoot, Groot-Brittannië, zijn gemaakt.

Na Pearl Harbor kwam de samenwerking tussen de Geallieerden eindelijk, zij het moeizaam, op gang. De tijd die nog beschikbaar was zou te kort blijken om effectief te kunnen opereren. Door de onophoudelijke verliezen, met name op en bij Malakka, verzwakte de geallieerde positie snel. Het moet toen duidelijk zijn geworden dat de externe steun, nodig voor de verdediging van Indië, niet meer in voldoende mate ter beschiking was of zou komen.
Uitgaande van deze situatie is het strategisch gezien minder juist geweest, het geallieerde eskader in de Javazee te laten om dreigende landingen op Java te voorkomen. Ondanks de ongetwijfeld negatieve indruk ervan op de Indische bevolking had een tijdige terugtrekking naar de Indische Oceaan mogelijkheden geboden de noodzakelijke maritieme gevechtskracht op te bouwen om in dit deel van het operatiegebied pariteit met de Japanse vloot te verkrijgen. Door de Gouverneur-Generaal werd, ondanks aandringen van verschillende kanten, een grootscheepse evacuatie op deels legalistische gronden en ook om psychologische redenen afgewezen. Het gevolg is geweest, dat alle Europeanen in de kampen zijn verdwenen en de Japanse bezetting als een nachtmerrie hebben ervaren. De erbarmelijke omstandigheden hebben velen het leven gekost en de overlevenden, mede door het geringe begrip in Nederland voor het ondervonden leed, een trauma bezorgd.

Alhoewel het maken van opmerkingen achteraf altijd gemakkelijk is, verdient de genoemde beslissing toch nadere aandacht. Het besluit geeft de indruk dat men onvoldoende op de hoogte was van de behandeling door de Japanners van de bevolking van China en van de Japanse benadering van overwonnen tegenstanders. Mogelijk zouden die kennis en het benutten ervan tot een andere beslissing hebben geleid.